

दुष्काळी परिस्थितीत जलाशयाखाली/ तलावाखालील
(Reservoir / Tank Bed) जमीनीचा विनियोग फक्त
चारा पीके घेण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन

कृषि व पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग,
शासन निर्णय क्र.डीएचडी-१४०१२/५/२०२३-डीएचडी-एच-४ (६७०१३०)

हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा रोड,

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.

दिनांक:- २१ सप्टेंबर, २०२३

- वाचा : १. आयुक्त पशुसंवर्धन महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांचे पत्र क्र.वैवि/अ-६ (५) / ४०७३
/२०२३, पसं-१४, पुणे दि.१.०९.२०२३.
२. कृषि व पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास विभाग, शासन निर्णय क्रमांक-
एफडीआर-२०२३/प्र.क्र.३९/पदुम-४, दि.२१.०६.२०२३

प्रस्तावना :-

राज्यात चालू वर्षी सरासरी पर्जन्यमानापेक्षा कमी पर्जन्यमान झाल्यामुळे उद्धवलेल्या टंचाई
सदृश्य परिस्थितीवर मात करण्यासाठी दि.२२.०८.२०२३ रोजी झालेल्या पिक पाहणी आढावा बैठकीत
मा.मुख्यमंत्री यांनी चारा टंचाईवर उपाययोजना करण्याचे निर्देश दिलेले आहेत. सर्वसाधारण
परिस्थितीत म्हणजे पुरेशा प्रमाणात (१०० टक्के) पर्जन्यमान झाले तरीही उपलब्ध पशुधनास सुमारे ४४
टक्के चान्याची तुट भासते. चालू वर्षाचे कमी पर्जन्यमान विचारात घेता सदर तुटीत आणखी वाढ
होईल.

चालू वर्षातील पावसाळ्याचा कालावधी समाप्तीच्या मार्गावर आहे. चालू वर्षात झालेले
पर्जन्यमान विचारात घेता व उर्वरित पावसाळ्याच्या कालावधीत पुरेसा पाऊस न झाल्यास जमिनीतील
पाण्याची पातळी / ओल कमी होईल व अशा जमिनीत चारा पिकाची लागवड करून त्यापासून
अपेक्षित चारा उत्पन्न होईलच याची खात्री देता येणार नाही.

जलसंपदा विभाग आणि मृद व जलसंधारण विभागाच्या अखत्यारितील मोठे प्रकल्प / मध्यम
प्रकल्प / लघु प्रकल्पांच्या जलाशयातील पाणी साठा कमी झाल्यामुळे बुडित क्षेत्रातील जमिनी
मोकळ्या/उघड्या होणार आहेत. या जमिनीमधील ओलावा आणि अत्यावश्यक परिस्थितीत
जलाशयातील पाण्याद्वारे उपलब्ध होणारी सिंचनव्यवस्था यामुळे अशा जमिनी चारा पिकांच्या
पेरणीकरिता अत्यंत उपयुक्त असतात. सदर जमिनीवर मोठ्या प्रमाणात चारा पिकांची पेरणी करून
चान्याचे उत्पादन घेणे शक्य आहे. या पार्श्वभूमीवर जलसंपदा आणि मृद व जलसंधारण विभागाच्या
अधिपत्याखालील जलाशयातील गाळपेच्याची जमिन प्राधान्याने चारा पिकांच्या लागवडीखाली
आणण्याचे निर्देश देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

अनेकदा राज्यात सरासरीपेक्षा कमी पाऊस झाल्याने टंचाई सदृश्य परिस्थिती निर्माण होते. कमी झालेले पर्जन्यमान अथवा भविष्यात पुरेसा पाऊस न झाल्यास जमिनीत असलेली ओल कालौघात कमी होईल. यास्तव आगामी काळात उद्धवणाऱ्या चारा टंचाईच्या स्थितीवर मात करण्यासाठी व उपलब्ध ओलीचा फायदा घेण्यासाठी चारा पिकांची लागवड करण्याची हिच योग्य वेळ आहे.

जलसंपदा तसेच मृद व जलसंधारण विभागाच्या जलाशयातील जलसंचय बाष्पीभवनामुळे कमी झाल्याने, बुडित क्षेत्रातील जमिनी मोकळ्या/उघड्या होणार आहेत. या जमिनीमधील ओलावा आणि अत्यावश्यक परिस्थितीत जलाशयाद्वारे उपलब्ध होणारी सिंचनव्यवस्था विचारात घेवून अशा जमिनीवर मोठ्या प्रमाणात चारा पिकांची पेरणी करून चाऱ्याचे उत्पादन घेणे शक्य आहे. यास्तव जलसंपदा तसेच मृद व जलसंधारण विभागाच्या अधिपत्याखालील मोठे प्रकल्प / मध्यम प्रकल्प / लघु प्रकल्पांच्या जलाशयातील गाळपेरा जमिन फक्त चारा पिकांच्या लागवडीखाली आणण्यासाठी महाराष्ट्र सार्वजनिक बांधकाम नियमपुस्तिका १९७८ मधील परिशिष्ट १७ अन्वये गाळपेरा जमिनीचे वाटप कार्यपद्धतीचे अवलंबन करून सदर जमिन फक्त चारा पीकांसाठी वाटप करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

मुरघास हा चारा प्रकार इतर चाऱ्यांपेक्षा जास्त पौष्टिक असून, मुरघासाच्या वापरामुळे पशुंची उत्पादन क्षमता व प्रजनन क्षमतेत वाढ होत असल्याचे निदर्शनास आले आहे. याशिवाय मुरघासाची हवाबंद स्थितीत साठवणूक केल्यास त्याचा वापर दिर्घ काळासाठी होतो व दिर्घ काळानंतरही हिरवा चारा उपलब्ध झाल्यामुळे दुध उत्पादनावर फारसा परिणामा न होता चारा टंचाईवर प्रभावीरित्या मात करणे शक्य होईल. यास्तव वाटप करण्यात येणाऱ्या गाळपेऱ्याच्या जमिनीत मका व ज्वारी यासारख्या मुरघासासाठी उपयुक्त असलेल्या चारा पिकांची लागवड करण्यात यावी.

चारा बियाणे वाटपासाठी केंद्र/राज्य शासनाच्या योजनांद्वारे उपलब्ध होणारा निधी तसेच जिल्हा वार्षिक योजनेंतर्गत वैरण व पशुखाद्य कार्यक्रम “शेतकऱ्याच्या शेतावर वैरणीचे उत्पादन घेण्यासाठी बियाणे वाटप” या योजनेअंतर्गत वाचा क्र.२ येथील शासन निर्णय व त्यामध्ये वेळोवेळी करण्यात येणाऱ्या सुधारणेच्या मर्यादेत मका व ज्वारी या वैरण पिकांची बियाणे उपलब्ध करून देण्यात येतील.

भविष्यात टंचाईसदृश्य काळात चाराटंचाई उदभवू नये यासाठी सर्व जिल्हाधिकारी यांनी जल स्रोतांचे व चारा निर्मिती स्रोतांचे मॅपिंग करून तंत्र शुद्ध पद्धतीने चारा उत्पादनाचे नियोजन करावे. तसेच, जिनिहाय / प्रकल्पनिहाय उपलब्ध गाळपेर क्षेत्र, चारा पीकाखाली घेण्यात आलेले क्षेत्र, चाऱ्याचे

होणारे अंदाजित उत्पन्न (Metric ton) याची आकडेवारी जिल्हा पशुसंवर्धन उपआयुक्त यांनी आयुक्त पशुसंवर्धन, पुणे यांना सादर करावी.

गाळपेर जमिनीवर चारा उत्पादन घेऊन चारा टंचाई निवारणाकरिता लाभार्थी निवड, समन्वय व संनियंत्रणासाठी खालीलप्रमाणे समिती गठीत करण्यात येत आहे.

(i) जिल्हाधिकारी	- अध्यक्ष
(i) जिल्हा अधिक्षक कृषी अधिकारी	- सदस्य
(ii) अधिक्षक अभियंता (सिंचन)	- सदस्य
(iv) कार्यकारी अधियंता मृद व जलसंधारण	- सदस्य
(v) जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी	- सदस्य
(vi) जिल्हा पशुसंवर्धन उप आयुक्त	- सदस्य सचिव

सदर शासन निर्णय जलसंपदा विभाग यांनी क्र.७५UOR दि.१४.९.२०२३ तसेच मृद व जलसंधारण विभागाने क्र.२९८०, दि.११.९.२०२३ अन्वये दिलेल्या सहमतीस अनुसरून निर्गमित करण्यात येत आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेत स्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२३०९२११७१८१७९८०१ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(नि. भा. मराळे)
उपसचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत-

- १) मा. राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मुंबई.
- २) मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ३) मा. उप मुख्यमंत्री (गृह) यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ४) मा. उप मुख्यमंत्री (वित्त व नियोजन) यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ५) मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई.
- ६) सर्व अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ७) सचिव, महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण, मुंबई.
- ८) सर्व कार्यकारी संचालक, जलसंपदा विभाग
- ९) आयुक्त (कृषि), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १०) आयुक्त (पशुसंवर्धन), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- ११) महासंचालक, माहितीव जनसंपर्क संचालनालय, मुंबई (प्रसिध्दिसाठी)
- १२) सर्व विभागीय आयुक्त

- १३) सर्व जिल्हाधिकारी
- १४) सर्व मुख्य अभियंता, जलसंपदा विभाग
- १५) सर्व मा. मंत्री याचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- १६) सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद
- १७) सर्व प्रादेशिक सहआयुक्त पशुसंवर्धन
- १८) सर्व जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी
- १९) सर्व जिल्हा पशुसंवर्धन उपआयुक्त
- २०) सर्व जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी, जिल्हा परिषद
- २१) सर्व अधिक्षक अभियंता, जलसंपदा विभाग
- २२) सर्व कार्यकारी अभियंता, जलसंपदा विभाग / मृद व जलसंधारण विभाग
- २३) निवडनस्ती पदुम-०४.